

Умовні скорочення назв районів

В-В -Володимир-Волинський
Гр – Горохівський
Дбр – Дубровицький
Дм – Демидівський
Зр – Зарічненський
Ів – Іваничівський
Квл – Ковельський
Квр – Ківерцівський
К-К – Камінь-Каширський

Кс – Костопільський
Лбш – Любешівський
Лк – Локачинський
Лц – Луцький
Мн – Маневицький
Рв – Рівненський
Рт – Ратнівський
Ст – Старовижівський
Щц – Шацький

ЛІТЕРАТУРА

- Коваль:** Коваль А. Життя і пригоди імен. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 154 – 163.
Осташ: Осташ Р. Из життя сучасних українських прізвищ // Українська пропріальна лексика: Матеріали наукового семінару 13-14 вересня 2000 р. – К.: Київ, 2000. – С. 115-121.
Панцьо 1995: Панцьо С. Антропонімія Лемківщини. – Тернопіль: Книжк.-журн. в-во “Тернопіль”, 1995. – 132 с.
Панцьо 1994: Панцьо С. Антропонімія Лемківщини у загальноукраїнському контексті // Проблеми регіональної ономастики. Тези доп. і повід. наук. семінару. – К., 1994. – С. 44 – 45.
СП: Словник прізвищ північно-західної України: У 3-х т. Т.1: А-И / Упорядник Г. Л. Аркушин. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – 412 с.
Volnicz-Pavłowska: Volnicz-Pavłowska Eva. Antroponimia łemkowska na tle polskim i słowackim XVI – XIX wiek. – Warszawa, 1993. – 340 s.

Natalia Shulka. The surnames of Lemcivshina, formed from the common names wich correlative with the nicknames of habitants of Western Polissya.

In the article the surnames of Lemcivshina, formed from the common names wich correlative with the nicknames of habitants of Western Polissya are analysed,. Traced dialectal aspect of these units. Ten lexical-thematic groups are selected for system description.

Key words: surname, nickname, lexical-thematic group.

Марія НАЛИВАЙКО (Тернопіль)

© 2009

СУЧАСНІ ПРІЗВИСЬКА ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ З ЛЕМКІВЩИНИ

У статті аналізуються відантропонімні та відапелятивні прізвиська переселенців з Лемківщини. Матеріал зібрано експедиційним шляхом на території Львівщини.

Ключові слова: відантропонімне прізвисько, відапелятивне прізвисько, прізвисько.

Сучасна українська офіційна антропонімійна система складається з трьох компонентів – прізвища, імені, по батькові. Проте такий спосіб іменування фактично обмежується письмовою фіксацією, поступаючись в усному мовленні неофіційним назвам. І якщо українським антропонімам – прізвищам та іменам – присвячено низку монографічних праць (Р.Керсти, Ю.Редька, І.Фаріон, М.Худаша, П.Чучки та ін.) та дисертацій, у яких аналізується регіональна історична та сучасна офіційна антропонімія (Б.Близнюк, Г.Бучко, С.Панцьо, Г.Панчук, Н.Рувьова, С.Шеремета), то неофіційні засоби та способи ідентифікації іменувань людей досліджені ще недостатньо. Вивчення українських прізвищ розпочалося із праць М.Сумцова, В.Охримовича, І.Франка, В.Ястребова, І.Крип’якевича, І.Сухомлина. Здебільшого окремі питання

народно-побутової антропонімії розглядаються у статтях Б.Близнюк, Г.Бучко, М.Лесюка, В.Чабаненка, Є.Черняхівської, П.Чучки, і лише неофіційні іменування Закарпаття вичерпно проаналізовані в докторській дисертації П.Чучки.

Неофіційна антропонімія сучасного українського села включає декілька видів іменувань: 1) демінутивно-гіпокористичні варіанти імен; 2) неофіційні присвійні деривати від імен та прізвищ; 3) індивідуальні прізвиська найрізноманітнішого походження та мотивації; 4) сімейно-родові спадкові вуличні назви. Вказані назви вживаються як однокореневі, а також поєднуються в певних комбінаціях, утворюючи полілексемні формули іменувань. Усі вони як компоненти локальних антропонімічних мікросистем співіснують паралельно з офіційними антропонімами.

В Україні, за незначним винятком, ще недостатньо зібраний і опрацьований сучасний матеріал, який охоплює імена, їх розмовні варіанти, прізвиська та сімейно-родові іменування.

У сучасній антропоніміці термін прізвисько часто вживають стосовно широкого кола неофіційних іменувань, у тому числі відіменних та відпрізвищевих утворень. Проте відомий ономаст М.Худаш дещо звужує це коло, не вважаючи прізвиськами прямі найменування по батькові, матері тощо, а також апелятивні назви, різні атрибутивні окреслення на зразок: *Іван гумений, Петро подвірний* [Худаш: 100]. Він визначає „**прізвисько**” як додаткове неофіційне ім'я, дане людині іншими людьми відповідно до її характерних рис, обставин, що супроводять її у житті, за якоюсь аналогією, за походженням й іншими мотивами [Худаш: 83].

На думку І.Сухомлина, неофіційне прізвище (прізвисько) відбиває реальні риси зовнішності, характеру носія або свідчить про ступінь родинних стосунків його з іншими членами сім'ї [Сухомлин: 37]. С.Зінін називає прізвиськами слова, які „даються людям у різні періоди життя і під якими вони відомі в досить замкнутому колі суспільства” [Зінін: 10]. П.Чучка зараховує до прізвиськ усі неофіційні назви людей [Чучка 1970: 13].

Сучасні прізвиська – це клас мовних одиниць словесного чи синтаксично подільного характеру, які служать неофіційними назвами, характеристиками різних реалій, що відрізняються своєрідними принципами номінацій, обмеженою сферою вживання, і виконують специфічну функцію в мовленні [Данилина: 296-297].

У „Словнику української мови” подається таке трактування: „Прізвисько – це найменування, яке іноді дається людині (крім справжнього прізвища та імені) і вказує на яку-небудь рису її характеру, зовнішності, діяльності, звичок” [СУМ VI: 108]. Ми, як і Н.Подольська [Подольская: 115-116], розуміємо під прізвиськом додаткове ім'я, дане людині її оточенням відповідно до характерної риси, певної життєвої обставини чи за якоюсь аналогією. Відносимо до прізвиськ також андроніми, гінеконіми тощо.

Для прізвиськ „істотно важливо виражати властивості об'єкта, який вони називають” [Суперанская: 274]. Т.Сіміна стверджує, що в сучасних прізвиськах підсилюється оцінний елемент [Сіміна: 33].

Предметом нашої уваги є лінгвістичний аналіз сучасних прізвиськ переселенців з Лемківщини (с. Вільхова, с. Волиця, с. Довге, с. Мичківці, с. Новиця). Мета статті – проаналізувати відантропонімічні і відапелятивні прізвиська, зібрані експедиційним шляхом на Львівщині. Матеріал роботи склали лемківські прізвиська, які отримали носії серед корінних жителів сучасних сіл (усього 250 прізвиськ). Власні найменування українського населення Галицької Лемківщини вичерпно проаналізовані у монографії С.Є. Панцьо „Антропонімія Лемківщини” [Панцьо].

За характером лексичної бази зібрані прізвиська поділяються на відантропонімічні та відапелятивні.

Відантропонімічні прізвиська переважно мотивуються рідкісними, нетрадиційними дериватами від імені або прізвища денотата: *Вануш < Іван, Васуль < Василь, Хасьо < Михасьо; Кузя < прізвище Кузьма, Назя < прізвище Назар.*

Прізвиськами заміжніх жінок жителів сіл вважають андроніми, утворені від імені чоловіка, його прізвища, прізвиська або навіть апелятивної особової назви.

Іменування за чоловіком П.Чучка зараховує до родичівських прізвиськ [Чучка 1969: 299]. Проте на Бойківщині андроніми в абсолютній більшості не вважаються прізвиськами, а в ряді сіл замінюють особові імена заміжніх жінок, ними користуються і при звертанні до жінки [Бучко: 7].

На Львівщині зафіксовано такі андроніми: *Іваниха < Іван, Іванцьова < Іванцьо < Іван, Люсьова < Люсьо < Леонід, Манькова < Манько < Мар'ян, Мартинчиха < Мартинчик < Мартин, Іванцьова < Іванцьо < Іван, Яндрухова < Яндрух < Андрій (від імені чоловіка); Барниха < Барна,*

Бекешиха < *Бекеша*, *Бендасиха* < *Бендас*, *Бердейка* < *Бердей*, *Бобачка* < *Бобак*, *Ванатиха* < *Ванат*, *Ваньчакова* < *Ваньчак*, *Дедюшка* < *Дедюх*, *Маціха* < *Мац*, *Мацакова* < *Мацак*, *Маталиха* < *Магала* (від прізвища чоловіка); *Вовкова Мариська* < *Вовк*, *Воронова Стефа* < *Ворона*, *Фріциха* < *Фріц* (від прізвища чоловіка). Подібні антропоніми зафіксовано на території давньої Лемківщини [Панцьо].

Іменування жінок від прізвища чоловіка трапляються рідше, іноді вони є двослівними, тобто біля прізвища-андроніма вживається ім'я як додатковий ідентифікаційний елемент.

Серед **відапелятивних прізвищ** побутують іменування за зовнішніми ознаками, родом діяльності, психічними рисами тощо.

Саме експресивність значною мірою спричиняє те, що більшість прізвищ за **зовнішніми ознаками носія** є образливими [Чучка 1969: 264]. Н. Нікуліна до групи прізвищ за зовнішністю зараховує іменування, „орієнтовані як на зовнішній вигляд, так і на фізичну „поведінку” людини” [Нікуліна: 174].

Із лексико-семантичного погляду прізвища цього розряду є найбільш різноманітними.

За ознаками, які лежать в основі номінації, аналізовані прізвища можна поділити на такі підгрупи:

1. Прізвища, які вказують на загальний зовнішній вигляд: *Довгий*, *Ладний*, *Хорий*.

2. Прізвища, які вказують на відсутність окремих деталей одягу: *Безрукавник*, *Безшкарпетник*.

3. Прізвища, які характеризують особливості ходи: *Гусак*, *Гуска* (ходить поважно), *Качка*, *Качур* (ходить погойдуючись), *Кривенька*, *Кривий* (ходить зігнувшись).

4. Прізвища, які вказують на ріст: *Блошка* (мала), *Бомко* (малий), *Бомок* (малий і товстий), *Воробей* (малий), *Гриб* (малий), *Гулька*, *Куций*, *Лось* (великий), *Макарон* (довгий і худий) та **особливості тілобудови:** *Бройлер* (повний чоловік), *Булочка* (повненька), *Гладкий*, *Горбатенький*, *Жирний* (дуже повний), *Кабан* (повний).

Розглянуті характеристики є найдоступнішими для спостереження ознаками людини [Ястребов: 9].

Прізвища за родом діяльності носія. Серед прізвищ цього розряду виділяємо такі підгрупи: назви за професією та діяльністю, за чинами та посадами. В основі прізвищ за родом діяльності лежить лексика на позначення роду занять, певних досягнень носіїв.

Назви за професією та діяльністю: *Бібліотекарка*, *Бляхар*, *Дулярка* (довго була дояркою у колгоспі), *Кравець*, *Кухар*, *Маляр*, *Медичка*, *Мельник*, *Пастух*, *Пекар*, *Пекарка*, *Полицай*, *Поштарка*, *Співачка*, *Столяр*, *Токар*, *Швець*. Частина наведених прізвищ мотивується розмовною лексикою.

Назви за чинами та посадами: *Бригадир* (довго був бригадиром у колгоспі), *Воєнний*, *Генерал*, *Депутат* (колись був депутатом), *Директриса* (працює директором школи).

Прізвища за психічними рисами носія. Прізвища цього розряду спрямовані на внутрішні прикмети людини, акцентують її інтелектуальні властивості, ставлення до праці.

Виокремлюємо такі підгрупи прізвищ:

1. Назви за інтелектуальними особливостями: *Бовдур*, *Вар'ят*, *Дурний*, *Дурник*, *Мудрагель*, *Мудрий*, *Мудрик*, *Телепень*, *Тулак*, *Тупий* та деякі інші.

База таких прізвищ – лексика із зневажливим значенням, рідше із позитивно-оцінним супровідним значенням.

2. Назви за фактом утрати слуху чи дару мови. Наприклад: *Глуха*, *Глухенький*, *Немий*, *Німуватий* та деякі інші.

3. Назви за особливостями характеру. У цих прізвищах відбито народну символіку. Як відомо, здавна півень символізує задираку, лисиця – хитру людину, вовк – агресора. Ця група прізвищ утворена на базі лексики із оцінною семантикою, здебільшого із негативнооцінним значенням. Прізвища цього типу мають пейоративне забарвлення: *Брехун*, *Веселий*, *Вив'юрка* (дуже спритна жінка), *Відьма*, *Вовк* (агресивний чоловік), *Лис*, *Лисиця*, *Сонько*, *Сплюх*, *Сорока*, *Чудак* (людина дивної поведінки). Такі іменування чітко ідентифікують денотата. У прізвищах за психічними рисами носія проявляється суб'єктивність. Внутрішні якості людини не завжди є постійними, оскільки виявлення їх залежить більшою мірою від певної ситуації.

4. Назви за особливостями темпераменту: *Гарячий* (темпераментний чоловік), *Круцько* (непосидючий).

5. Назви за захопленням кимось, чимось: *Карамелька* (полюбляє карамельки), *Карась*

(захоплюється риболовлею), *Коляда* (любить колядувати), *Фасолька* (любить квасолу).

У цьому розряді прізвиस्क домінують іменування за особливостями характеру, нахилами або звичками в поведінці.

Прізвиська за національною та етнічною ознакою носія. Основною причиною виникнення відетнонімних антропонімів є переселення людей із однієї етнічної території на іншу. Відомо, що етноніми достатньо виділяли особу у певному середовищі, а згодом закріплювалися як спадкові родові назви. Проте у виявлених прізвиських цього типу більшість якраз не виступає родовою назвою, а утворена порівняно недавно.

У досліджуваному матеріалі виявлено такі групи відетнонімних прізвиस्क:

1. Іменування за національною ознакою: *Італійка, Ляшко, Молдаван, Німець, Поляк, Полячка, Полька, Полько, Турчин, Українець, Циган, Циганка* та ін.

2. Прізвиська за належністю до етнографічних груп та історико-географічних територій: *Лемкиня, Лемко, Лемчик.*

Прізвиська за спорідненістю та свояцтвом: *Вуек, Вуйко, Дід, Дзідзьо, Дядьо, Мамця, Татусько, Тета, Цотка, Цьотка.*

Прізвиська за місцем іменованого в сім'ї та громаді. Прізвиська цього розряду поділяються на підгрупи:

1. Назви, які характеризують іменованого за його майновим станом: *Багач, Бідний, Бідняк, Дідич* (багатий).

2. Прізвиська, які характеризують носія за його належністю до політичного угруповання: *Комуніст, Комуністка, Партесць.*

3. Прізвиська, які характеризують носія за тим, чим він володіє: *Фіра, Ява* (має мотоцикл).

Прізвисько може бути як позитивно, так і негативно експресивним. Виявлені відапелятивні прізвиська за ступенем експресивності можна поділити на експресивні та помірно експресивні. Виділяємо експресивні прізвиська, семантика яких викликає негативні емоції: *Бовдур, Вар'ят, Дурний, Дурник, Телень, Тулак, Тутий* та ін. Всі ж інші – помірно експресивні. У відапелятивних прізвиських відбилася творчість народу, його дотепність та образність.

Сучасні прізвиська, які побутують серед переселенців з Лемківщини, служать для додаткової характеристики, здебільшого вони є образливими для носія. Серед обстежуваних прізвиस्क зрідка трапляються діалектні лемківські лексеми та лексеми, що позначають назву етнографічної групи.

ЛІТЕРАТУРА

Бучко: Бучко Г.Є., Бучко Д.Г. Народно-побутова антропонімія Бойківщини // *Linguistica slavica: Ювілейний збірник на пошану І.М. Железняк.* – К.: Кий, 2002. – С. 3-14.

Данилина: Данилина Е.Ф. Прозвища в современном русском языке // *Восточно-славянская ономастика. Материалы и исследования.* – М.: Наука, 1979. – С. 281-297.

Зинин: Зинин С.И. Введение в русскую антропонимию. – Ташкент, 1972. – 274 с.

Никулина: Никулина З.П. Из наблюдений над группой прозвищ по внешнему признаку // *Имя нарицательное и собственное.* – М.: Наука, 1978. – С.173-179.

Панцьо: Панцьо С.Є. Антропонімія Лемківщини. – Тернопіль: Книжково-журнальне в-во „Тернопіль”, 1995. – 128 с.

Подольская: Подольская Н.В., Суперанская А.В. Словарь русской ономастической терминологии. – М.: Наука, 1988. –187 с.

Симина: Симина Г.Я. Фамилия и прозвище // *Антропонимика.* –М.: Наука, 1969. – с. 33-48.

СУМ: Словник української мови. – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Т. 1-11.

Суперанская: Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. –М.: Наука, 1973. – 366 с.

Сухомлин: Сухомлин І.Д. Українські прізвиська людей як власні родові назви (Лексико-семантична характеристика процесу творення відіменних чоловічих прізвиस्क у народних говорах Середньої Наддніпрянщини)// *Говори і ономастика Наддніпрянщини.* – Дніпропетровськ, 1970. – С. 30-58.

Худаш: Худаш М.Л. З історії української антропонімії. –К.: Наукова думка, 1977.– 236 с.

Чучка 1970: Чучка П.П. Антропонимия Закарпаття: Автореферат дис. ...доктора филол. наук. – К., 1970. – 42 с.

Чучка 1969: Чучка П.П. Антропонимия Закарпаття: Рукопис дисертації на здобуття вченого ступеня доктора філологічних наук.– Ужгород, 1969. – 987 с.

Ястребов: Ястребов В. Малорусские прозвища Херсонской губернии. Этнографический очерк. – Одесса, 1893. – 17 с.

Maria Nalivayko. The modern nicknames of population removed from Lemkivschuna.

In the article the antroponymic and apelativ nicknames of population removed from Lemkivschuna are analysed. The material was founded in the Lviv region.

Key words: *antroponymic nickname, apelativ nickname, nickname.*